

Előszó

Nemzetközi kitekintés: A természetjog oktatása az egyetemek jogi karain

Előzetesként:

A természetjogi gondolkodásnak hatalmas a külföldi szakirodalma, ami mind a mai napig megszakítatlanul gyarapszik. A Karunk joghallgatói számára készített tanulmánykötet, amit kezében tart az olvasó, valamint a szerző ezen tárgykörben megjelent kötetei, tanulmányai csak egy kis lépés kívánnak lenni annak érdekében, hogy hazánkban is hozzáférhető legyen valami kevéske e tekintélyes nemzetközi szakirodalomból, ami a jogbölcséleti gondolkodás meg- megújuló gerincét adta, s talán adja egészen napjainkig.

A szerkesztő tollából való bevezető tanulmány módszertani bevezető kíván lenni a természetjogi gondolkodás sokrétű világában való eligazodáshoz, az „utószó” pedig egy ma vállalható természetjogi elmélet körvonalait igyekszik felvázolni.

Több éve immár, hogy a „Természetjog” tárgy sok éves előkészület után kötelezően választható tárggyá vált Karunkon. Ez egyrészt országunk jogfilozófiai oktatási struktúráját tekintve nagy vívmányként értékelhető, másrészt teljes összhangban van a Szentszéki alapítású Egyetemünk szellemiségével és küldetésével is, de hasonlóképpen a világ számos jogi karán észlelhető folyamatokkal is. A természetjogot oktató jogi karok így elnevezett stúdiumok keretében, illetőleg más névadások alatt (jogfilozófia, közös jog, jog és erkölcs, jogelmélet, bibliai jogelmélet stb.) a természetjogi gondolkodás örök kérdéseit teszik fel kifejezetten természetjogi megközelítésben. A természetjog oktatása a világban mindenütt nagyban segíti a régi (polgári jog, nemzetközi jog, kánonjog, alkotmányjog stb.) és az újkeletű (pl. környezetjog) tételes jogi tárgyak elméleti megalapozását. A többi elméleti, illetve történeti tárggyal hagyományosan egymást segítő a kapcsolata. (Nem ritkán az egyetemi jogtörténeti kutatások is segítik és ösztönzik a természetjogi kutatást és tananyagfejlesztést. Lásd például a *CEDANT* [Az Antik Jogok Kutatási és Tanulmányi Központja] kutatásokat a Páviai Egyetem Jogi Karán.)

A természetjog az egyetemi küldetésnyilatkozatokban

Számos katolikus egyetem jogi karán kifejezetten az egész kar küldetéseként határozzák meg magát a természetjogi gondolkodás tanítását, védelmét és kutatását. Elég legyen itt a *Pontificia Università Lateranense* immáron 150 éves jogi karának küldetésnyilatkozatát említeni vagy — hogy a spanyol területről is hozzunk példát — elég utalni például az *Universidad Católica de la Santísima Concepción* jogi karának statútumára, amelyben a Katolikus Egyház tanításának megfelelő természetjog szellemében való oktatás a legelső célnál szerepel. De említhetnénk az Amerikai Egyesült Államok-beli *Franciscan University of Steubenville* jogi karának igazán elkötelezett és lelkes hitvallását is a katolikus természetjogias oktatás mellett, vagy utalhatnánk a *Trinity International University Law School*jának küldetésnyilatkozására hasonlóképpen. A *University of Notre Dame* jogi kara évtizedek óta az amerikai természetjogi jogi oktatás egyik fellegrája. Az egyetem keretén belül fél évszázaddal ezelőtt alapított *Natural Law Institute* adta ki a *Natural Law Forum* tudományos folyóiratot, amelynek számai 1970 óta *American Journal of Jurisprudence* néven kerülnek a jogász, illetőleg a határos diszciplínákban kutató szakemberek kezébe. Főszerkesztője a mai napig a világszerte az egyik legismertebb katolikus természetjogász, jogfilozófus, JOHN FINNIS. Az *Ave Maria School of Law* pedig a másik nagy központja a természetjogi indíttatású oktatásnak és kutatásnak, amiképpen kifejezetten küldetésének is tekinti a természetjog és a Katolikus Egyház szellemi hagyományának oktatását, annak folytatását. Olyannyira, hogy a katolikus természetjogra épített oktatási struktúrájára és módszerére mint általános érvényű példára tekintenek sok helyütt. A keresztény jogi tanulmányok amerikai kutatóintézetei is kiveszik részüket a természetjogi gondolkodás immáron sokadik virágzásából. Legyen elég itt csak az egyetemi kutatásokba is bekapcsolódó *Institute for Christian Legal Studies (ICLS)* természetjogi hagyományt tevékenységének középpontjába állító küldetésnyilatkozatára hivatkoznunk.

Természetjog Magyarországon a jogi oktatásban

A fentiek egyértelműen jelzik, hogy töretlen az a hagyomány, miszerint a katolikus egyetemek jogi oktatásukban a jogot az elmélet szintjén erkölcsi, metafizikai, antropológiai alapjaiban ragadják meg. II. János Pál pápa és a jelenlegi egyházfő, XVI. Benedek pápa is több nyilatkozatában és dokumentumában szállt síkra a korunkban is alkalmazható természetjogi gondolkodás mellett, bár a legadekvátabb fogalomhasználatot illetően egyfajta útkeresés is érzékelhető a megnyilatkozásokban.

Örömmel tölt el, hogy részben munkámnak is köszönhetően (illetőleg a Miskolci Egyetem Jogi Karán, a Jobbölceleti Tanszék kutatási eredményeinek következtében) manapság Magyarországon ismét elfogadott a természetjogi álláspont a jogfilozófiai gondolkodásban és a jogi oktatásban

Az alábbiakban rövid kitekintést teszek a világ néhány neves, illetőleg nálunk még kevésbé ismert egyetemeinek jogi karainak tanrendjére, hogy bemutassam, mennyire szinkronban van a Karunkon mutatkozó törekvés a világban másutt észlelhető folyamatokkal.

A „Természetjog” tárgy oktatása a világ egyetemeinek jogi karain

I. A Karunk számára is mérvadó Belgium katolikus egyetemein virágkorát éli továbbra is a természetjog oktatása. A természetjog tantárgy itt kötelező stúdium minden joghallgató számára. A XAVIER DIJON és JACQUES FIERENS professzorok által tartott kurzusok harmadéven 4 ECTS kreditpontért kötelező tárgyként kerülnek oktatásra a namuri *Facultés Universitaires Notre-Dame De La Paix* jogi karán. A *Katholieke Universiteit Brussel* jogi karán 3 kreditpontért kötelező tárgy a természetjog („*Droit naturel*”) PHILIPPE GÉRARD és FRANÇOIS OST professzorok előadásában. Az *Université Catholique de Louvain* jogi karán a természetjog („*Droit et Nature*”) 4 ECTS kreditpontért kötelező tárgy F. OST tantárgyjegyzésével. A FUSL-on, azaz a *Facultés Universitaires Saint Louis* jogi karán szintén kötelező tárgy. Végül az *Université catholique de Louvain (UCL)* jogi karán „*Droit et nature*” címmel 4.5 kreditpontért kötelező tantárgy.

A levonható konklúziók a többi katolikus egyetemek számára is mintaadó belga egyetemek vonatkozásában a következők lehetnének: a természetjog mindenhol kötelező tantárgy magas kreditpontoszámmal, továbbá nem az első évben tanítják, hanem magasabb évfolyamokon, míg végül tágabb, „jog és természet” értelmezésében a környezetjog jogfilozófiai megalapozását is szolgálja, aminek következtében további érvek szólnak kötelező tárgyként való tanítása mellett.

A másik mérvadók Lengyelország katolikus egyeteme(i) lehetnek. A lublini (*Lubelski*) *Katolicki Uniwersytet* tantárgyi rendszerében a természetjog rendkívül meghatározó szerepet tölt be, minthogy több, kifejezetten természetjogként meghirdetett tantárgy keretében oktatják. A kínálat bőségét mutatja, hogy a *Prawo naturalne* két tantárgyi kódon is meg van hirdetve, vagyis a természetjog két különböző (kötelező) tárgyként kerül be a tanrendbe. Ezt egészíti ki egy újabb tárgy „*Prawo naturalne i prawa człowieka*” címmel, ami már a harmadik természetjogi tantárgy. Végezetül egy fakultatív természetjogi tárgy is kiegészíti a palettát. A „jogi etika” (*Etyka prawnicza*) szintén természetjogi megközelítésű jogfilozófiai kötelező tantárgy, amihez „*konwersatorium*” csatlakozik.

II. Olaszország, Spanyolország (Navarra) és Portugália oktatási verziója szerint — amely országokban nagyon erős a jogfilozófiai oktatás — nemcsak jogfilozófia/jogelmélet néven, hanem több más kötelező jogi elméleti tantárgy neve alatt is tanítják a természetjogi topikákat (ld. az Olaszországban mindenhol kötelező, a természetjogi gondolkodás klasszikus korszakát felölelő „*Diritto comune*” tárgyat). Ezen koncepció szerint tehát számos egyetem jogfilozófiai (jogelméleti) stúdiumai egy az egyben vagy nagy részben természetjogi tematikát tartalmaznak. Ilyenek például a következő egyetemek jogi karai: a „Jogfilozófia” tantárgy teljes egészében természetjogot takar a római „*Tor Vergata*” tudományegyetem jogi karán (FRANCESCO D’AGOSTINO és kollégái nyomán), illetőleg az *Università degli Studi di Palermo* jogi karán (9 kreditpontért!), nagyrészt természetjogi tematikájú a közép-európai régióhoz közeli *Università degli Studi di Udine* és az *Università degli Studi di Trieste* jogi karain, a nagynevű pápai egyetem, a *Pontificia Università Lateranense Utriusque Iuris*

intézetének civil jogi szekciójában (a tomista P. REGGINALDO M. PIZZORNI és mások meghatározó tevékenysége nyomán), a milánói *Università Cattolica del Sacro Cuore* jogi karán, de más „vidéki” egyetemeken is, így pl. az *Università degli Studi di Sassari* vagy az *Università degli Studi di Padova* jogi karain is stb. A konklúzió az, hogy a jogfilozófia és a jogelmélet a *diritto comune* és más elméleti jogi tárgyakkal (sok helyütt összességében magas óraszámban) tartalmilag a természetjog tematikáját is felöleli, illetőleg van több olyan egyetem, ahol kizárólag természetjogi megközelítésben tanítják kötelező tárgyként a jogfilozófiát.

Végezetül Portugáliából a lisszaboni egyetem jogi karát (*Universidade Nova de Lisboa*) hozhatjuk példának arra, hogy a jogfilozófia kurzus tartalmilag kifejezetten, nevesítve is a természetjogi gondolkodás körébe tartozó kérdéseket tárgyal.

III. Az angol és az észak-amerikai jogi képzés az óra- és a tantárgyi rend koncepciója tekintetében jelentős tekintetben eltér a miénkétől. Ennek ellenére külön figyelmet érdemel a tény, hogy a természetjogi tematika oktatása és kutatása egyenesen meghatározó az egész jogelméleti curriculumban például *Cambridge*-ben, de bizonyos tekintetben *Oxford*-ban is. Ehhez fontos tudnunk, hogy a klasszikus természetjogi gondolkodás teljes recepciója történik az angolszász világban, különösen ARISZTOTELÉSZ ÉS AQUINÓI SZENT TÁMÁS vonatkozásában. Ez a forradalminak is nevezhető természetjogi megújulási irányzat bár katolikus jogfilozófusok oldaláról indult, magával vonzotta a teljes jogelméleti oktatást is Angliában és az Egyesült Államokban, olyannyira, hogy még a jogpozitivisták népes taborát is jótékonyan „megfertőzte”. A jogelmélet (*Jurisprudence*) tehát nagyrészt természetjogi tematikát ölel fel *Cambridge*-ben, és a neves katolikus jogfilozófus, JOHN FINNIS és kollégái révén természetjogias a szemlélet több vonatkozásban *Oxford*-ban is. Azt is mondhatjuk következképpen, hogy a nem katolikus egyetemeken is a természetjogi tematika és megközelítésmód hódította meg a jogelméletet, s mégpedig óriási, az egész világra kisugárzó szakmai és oktatási sikerrel. Márpedig ez figyelemre méltó, hiszen az angolszász világ jogi gondolkodása sokáig nem csak a jogelmélettel szemben volt eléggé távolságtartó, hanem különösképpen éppen a természetjogias gondolkodással szemben. A folyamatok azonban úgy harminc éve megfordultak és teljesen új, a természetjogi szemléletmódot teljesen elfogadó irányt vettek.

Magyarországon a Miskolci Egyetem Jogi Karának Jogelméleti Tanszéke fektet nagyobb hangsúlyt a kortárs angolszász természetjogi (gyakorlati filozófiai) gondolkodás kutatására és kritikai oktatására.

Az észak-amerikai jogi képzésben az *Ave Maria School of Law*, valamint a *Notre Dame Law School* számít a természetjogi oktatás fellelegvőinek. Mindkét jogi fakultásnak a katolikus természetjogi oktatásban betöltött szerepét már méltattuk. Most csak azt említjük meg, hogy a jog és az erkölcs kapcsolatának kérdései, a természetjog főbb aspektusai eszméletörténeti és rendszeres jelleggel többféle kurzus neve alatt kerülnek oktatásra. A *Natural Law Institute* pedig a *Notre Dame*-on a tudományos kutatásnak, illetve szakmai folyóirata révén a publikációknak nyújt immáron fél évszázada kitűnő szakmai hátteret. A *Regent University* jogi fakultása a már említett *Institute for Christian Legal Studies*-zal együttműködve, küldetésnyilatkozatával is

nagymértékben összhangban, kutatja és oktatja a bibliai alapokon álló természetjogot. De nem csak a katolikus vagy katolikus szellemiségű egyetemek (például a *Santa Clara University School of Law*-ján meghirdetett „Jogelmélet” kurzusa esetében), hanem más jogi karok is jogelmélet kurzus alatt döntően vagy kizárólag természetjogi topikákat oktatnak, így például a *Southern Illinois University School of Law* kurzusai esetében, míg a *Seton Hall Law School* „természetjogi jogelméletet” (*Natural law jurisprudence*) is oktat a jogelmélet mellett (3 kreditpontért), ahol ez utóbbi szintén alapvetően természetjog-központú, s amelyet a „Katolikus társadalmi tanítás”, a „Jog és erkölcs”, valamint a „Jogelmélet szeminárium” stb. kurzusok tesznek teljessé, amelyekben a természetjog szintén nagyon jelentős szerepet kap. De beszélhetnénk a *DePaul University College of Law*-járól is, ahol a jogelmélet kurzus kifejezetten a természetjogra fókuszál. Elterjedtek a katolikus/keresztény szellemiségű jogfilozófia teológiai megalapozását, illetőleg elmélyítését szolgáló kurzusok is, így például a *Biblical Jurisprudence* oktatása, többek között a *Columbia Law School*-ban, vagy ilyen például a „*Law/Divinity Joint Degree Colloquium*” interdiszciplináris kurzusa a *Vanderbilt University Law School*-jában. A *Handong International Law School* „*Christianity and Law*” kurzust és emellett jogelméletet oktat teljesen keresztény bibliai megközelítésben és tematikával. De utalnánk szintén csak a példa kedvéért a „*Gospel Jurisprudence*” szemináriumra is a *Faulkner University Thomas Goode Jones School of Law*-ján. Folytatva a katolikus természetjog oktatásának palettáját említjük, hogy a *The Catholic University of America Columbus School of Law*-ja „*The Catholic Natural Law Tradition*” tantárgyat oktat. Az *ASU School of Law* „*Philosophical Foundations of Natural Law*” kurzust indít, míg a *The University of Chicago Law School*-ja a természetjogot interdiszciplinárisan is meghirdetve két különböző tárgyként indítja (*Natural law*, illetve: *Selected Topics: Natural Law Ancient and Modern*). Végezetül, még egy utolsó példaként, a „*Natural Law*” magas kreditszámú (3) tantárgy az *University of Virginia School of Law* tantárgyleírása szerint.

A természetjog tehát a tradicionális jogelmélet *mellett* vagy annak neve *alatt* az Egyesült Államok és Anglia számos egyetemén, de az USA esetében különösen a katolikusokon megbecsült része a jogi oktatásnak.

IV. A természetjog Spanyolország számos egyetemén, a spanyolajkú Latin-Amerika jogi egyetemein, jogi karain pedig szinte kivétel nélkül kötelező tárgy az első év első félévében propedeutikus (jogfilozófiai) tárgyként, ami után a jogfilozófiai és jogelméleti studiumok kerülnek oktatásra. Ez a rögzített órarend páratlanul egységesként a régió szinte az összes szóban forgó egyetemére érvényes. Mindezekre példaként hadd utaljunk itt néhány jogi kar tanrendjére:

A „Természetjog” kötelező tárgy az *Universidad de Córdoba* és az *Universidad de Málaga* „*Universitas Malacitana*” jogi karainak tanmenetében az első félévében a római jog, a jogtörténet és a „*derecho político*” mellett. Ugyanígy az *Universidad de Almería* jogi karán, az *Universidad de la Sabana* jogi karán, az ötszáz éves természetjogi hagyománnyal rendelkező szellemi iskola, az *Universidad de Salamanca* jogi karán, továbbá az *Universidad de la Laguna* jogi karán és az *UNED* jogi karán is, de a sort hosszasan folytathatnánk tovább. Minthogy a tárgy kötelező, így például

a mexikói *Anáhuac Egyetem* jogi kara 6 kreditpontért oktatja a természetjog tárgyat és ugyanennyiért a jogfilozófiát és a jogelméletet is. (Itt az összkreditszám 450.) Jól mutatja a „Természetjog” kurzus megbecsültségét, hogy az *Universidad de Málaga* jogi karán ECTS rendszerben 14,5 kreditet „ér” a tárgy, többet mint bármely tétel tárgya, többet mint a „Jogfilozófia”, és egyedül csak a római jog mellett szerepel több kreditpont-érték!

A természetjog tantárgy oktatása mellett maga a jogfilozófia stúdiuma is teljes egészében természetjogi topikákat tárgyal a Chilei Szentszéki Katolikus Egyetem Jogi Karának Jogfilozófiai Intézetének tantárgyleírásában (*Pontificia Universidad Católica De Chile Facultad De Derecho Departamento De Filosofía Del Derecho*). Az *Universidad de los Andes* (Santiago Chile) jogi karán pedig számos specifikált természetjogi tárgy szerepel a kínálatban.

Végezetül megemlítyük, hogy a természetjog oktatása régóta bevált gyakorlat a szóban forgó régióban, így például az *Universidad Autónoma de Nuevo León* jog- és társadalomtudományi karán a természetjog oktatása immáron fél évszázada folyik. (Az *Universidad de Zaragoza* jogi karán is döntően csak terminológiai változás, hogy a természetjog tantárgyat újabban jogelméletnek nevezik.)

A természetjog önálló tudományos diszciplína voltát mutatja, hogy számos professzor külön tudományágként tekinti a természetjogot, s ezért magát is mint a természetjog és a jogfilozófia professzorát határozza meg (pl. DANIEL HORACIO CASTAÑEDA GRANADOS, az *Universidad Panamericana* jogi karán, de maga HERVADA is itt említendő).

Végző konklúzióként leszögezhetjük, hogy a spanyol ajkú jogi karokon tehát a „Természetjog” mint önálló, a jogi szemléletmódot meghatározó diszciplína kerül oktatásra a lehető legmagasabb, illetve nagyon magas kreditpont-értékben a „Jogfilozófia” és a „Jogelmélet” mellett, miközben a „Természetjog” nem csak mint elméleti megalapozó tantárgy szerepel, hanem ezen túl még számos további változatában tűnik fel a jogi karok tanrendjeiben.

Egyetemekhez kötött nemzetközi természetjogi szakmai konferenciák

A fentiekhez még annyi tartozik, hogy a tananyag-fejlesztéshez kitűnő háttérrel biztosít az a magas színvonalú kutatómunka, mely a természetjogot évszázadok óta jellemzi az egyetemeken és kutatóintézetekben, s ami ma is töretlenül zajlik. A szakmai tudományos kutatás és eszmecsere kiemelkedő alkalmai a világszerte megrendezett többnapos természetjogi konferenciák. Így például, hogy csak a legutóbbi évben lezajlottakat említsem, „Természetjog és természetes jogok a kortárs jogelméletben” címmel került megrendezésre nemzetközi konferencia a *Princeton* egyetemen, Argentínában pedig a *Subsede Paraná Szentszéki Katolikus Egyetem Jogi Karán*, továbbá „Vigencia de la Ley Natural en el siglo XXI” címmel a *Chilei Szentszéki Katolikus Egyetemen*, s legutóbb pedig a navarrai egyetemen egy több napos, több szekciós kongresszust szerveztek a természetjog témakörében.

Konklúzió

A fentiekből is nyilvánvalóvá válik, hogy a természetjog a világ számos jogi karán kötelező tárgyként kerül oktatásra, különös tekintettel a szentszéki alapítású katolikus egyetemekre, mint amilyen a miénk is.

Budapest, 2006, október 25.

Frivaldszky János